

Кардаш С.Ю.

викладач кафедри політології та національної безпеки

Національного університету «Острозька академія»

«Відтік» середнього класу за кордон як загроза національній безпеці України.

Закон України «Про основи національної безпеки України» серед основних сфер забезпечення національної безпеки виділяє соціальну політику, а серед основних загроз національним інтересам – відплив учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили за межі України. [1] Незважаючи на законодавчу констатацію, проблема відтоку кваліфікованої робочої сили (серцевини середнього класу) і на далі залишається однією з ключових проблем української модернізації. Поки ситуація не набрала масштабів катастрофи необхідно визначитися із комплексом превентивних заходів, які розроблятимуться на основі розуміння масштабів міграції, причин відтоку середнього класу та наслідків цього процесу. Саме цим трьом важливим складовим буде присвячена ця публікація.

Відтік середнього класу: кількісна сторона проблеми

Першою проблемою, з якою стикаються дослідники процесів міграції є складність точного підрахунку кількості мігрантів. Для України ця проблема є особливо актуальною, бо останній перепис населення відбувся ще в 2001 році. Тому доводиться користуватися даними деяких вибіркового досліджень, які мають свої обмеження.

Одне з найбільш об'ємних досліджень зовнішньої міграції проводить державна служба статистики України. Зокрема, на 2017 р. Україну у пошуках роботи покинуло 1,3 млн. осіб [2, с. 4], з яких майже 40% мігрувало у Польщу, 26% у Росію, 11 % у Італію, 9% у Чехію [2, с. 5]. Освітній рівень мігрантів виглядав таким чином: з повною вищою освітою – 16 % мігрантів, з базовою або неповною вищою – 17%, з професійно-технічною – 34% [2, с. 7]. Як бачимо, фактично 67% трудових мігрантів за рівнем освіти можна віднести до кваліфікованих працівників. Проте, лише третина із числа трудових мігрантів

працевлаштовувалося за своєю спеціалізацією, яку вони отримали в Україні. Третина працювала в іншій сфері, ніж потребувала кваліфікація, на роботі, що не потребувала кваліфікації працевлаштовувалися близько 35% українців [2, с. 17].

На цю проблему потрібно звертати увагу, адже втрачаючи кваліфікаційні навички таким працівникам буде тяжче працевлаштуватися колись в Україні. Натомість держава буде змушена витратити кошти на перекваліфікацію такого працівника, або він поповнить лави безробітних, чи ще гірше – втратить надію знайти роботу відповідну своїй кваліфікації в Україні.

Важливими для нашого дослідження є також виявлення професійного профілю мігрантів, які формують серцевину середнього класу. Зокрема, професіонали, фахівці, технічні службовці складають 9% трудових мігрантів; працівники сфери торгівлі та послуг – 14%; кваліфіковані робітники з інструментом – 26%; робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин – 7% [2, с. 15].

У контексті практичних спроб вирішення проблеми зовнішньої трудової міграції українців, цікавими можуть виявитися дані щодо розміру середнього місячного заробітку. Так, до 250 дол. США отримують 11% українців, 251-500 – 27%, 501-1000 – 49%, 1001-2000 – 9%, понад 2000 дол. США – 4 % [2, с. 18]. Отже, логічними виглядають заяви багатьох українських представників великого та середнього бізнесу про встановлення середньої заробітної плати на рівні 500 дол. США (приблизно 13 тис. грн.), що може дозволити зберегти майже половину трудових мігрантів. Поки що українська середня заробітна плата становить 8480 грн., лише у м. Київ середня зарплата відповідає можливим запитам – 13150 грн. [3]

Окремим сегментом кількісної оцінки зовнішньої міграції прийнято вважати оцінку міграційних настроїв населення. Зазвичай, бажання особи емігрувати свідчить про те, що в країні, де така особа проживає незадовільні умови для забезпечення якості життя для себе і своєї сім'ї (що може включати незадовільну якість освіти, медицини, інфраструктури тощо), відсутність достойної роботи. За різними соціологічними опитуваннями 35% респондентів мають бажання

емігрувати і будуть шукати різних можливостей це зробити, серед молоді 18–35 років – 54% [4].

Наступною складовою частиною цього дослідження є виявлення основних причин, що спонукають українців шукати роботу за межами України. Без об'єктивного погляду на причини міграції не можливо впровадити в життя жодні превентивні чи реабілітаційні заходи вирішення проблеми трудової міграції. Отже, самі громадяни вважають, що основною причиною вимушеної міграції є низький рівень заробітної плати (85% опитаних), 8% – відсутність в Україні підходящої роботи, що відповідає здобутій кваліфікації; несприятливі умови праці в Україні – 4%, бажання жити за кордоном – 2%, бажання підвищити рівень кваліфікації за кордоном, зробити кар'єру – 0,4% [2, с. 20].

До можливих причин трудової еміграції також варто зарахувати структурні та економічні проблеми України, такі як військова агресія Росії, глибока і тривала економічна криза, падіння рівня життя домогосподарств. Війна з Росією, анексія Криму зумовлюють поступове переорієнтування зовнішньої міграції до Європи (особливо Польщі). І темпи майбутньої міграції можуть тільки рости. За оцінками Польського союзу підприємців та роботодавців, для збереження поточних темпів зростання польська економіка потребуватиме ще 5 млн. робітників у наступні 20 років, українців серед яких може виявитися лєвова частка. [5]

Коротко та довгострокові наслідки міграції: хто виграє, хто програє?

Серед експертного середовища немає однозначного погляду на питання наслідків еміграції. В загальному можна виділити короткострокові та довгострокові наслідки зовнішньої трудової міграції.

До короткострокових наслідків варто віднести:

1) трудові мігранти зменшують напругу на ринку робочої сили (станом на кінець 2017 року в Україні офіційно отримали статус безробітних 1,78 млн. осіб [6]);

2) зароблені під час трудової міграції кошти спрямовуються в українську економіку, підтримують фінансову спроможність домогосподарств. На основі оновленої методики Національний банк перерахував квартальні та річні обсяги приватних переказів за останні три роки. Як наслідок, їх оцінки збільшено: у 2015

році –7,0 млрд дол. США, у 2016 році –7,5 млрд дол. США, у 2017 році –9,3 млрд дол. США. Згідно з результатами дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток України, проведеного Міжнародною організацією з міграції у 2014-2015 р., перекази мігрантів в Україну становлять майже половину бюджету домогосподарств, які мають у своєму складі довгострокових трудових мігрантів, і 60% бюджету тих, члени яких практикують короткострокову трудову міграцію [7, с. 18].

До довгострокових наслідків варто віднести:

1) в Україні стає менше населення працездатного віку, втрачається освічена молодь та кваліфіковані спеціалісти. Особливо ця проблема може загостритися у разі коли тимчасова трудова міграція змінюється на постійну;

2) міграція може змінювати соціальне обличчя суспільства внаслідок виникнення такого прошарку як «міграційна еліта», коли в результаті грошових переказів із-за кордону представники емігрантських домогосподарств є більш матеріально забезпеченими (мають вищу купівельну спроможність, використовують кращі товари та отримують якісніші послуги) порівняно із членами домогосподарств, які не отримують таких переказів;

3) міграція та інші явища, пов'язані з нею, створюють ризик виникнення пасивного, невиробничого суспільства, яке стає все більше залежним від грошових переказів [8, с. 156];

4) не офіційна працевлаштованість за кордоном підвищує соціальну незахищеність працівника, зумовлює важкі умови праці, виконання низько кваліфікованої роботи.

Отже, статистично приблизно 8% осіб працездатного віку (15-70 років) працювали за кордоном станом на кінець 2016 року. Основну частину мігрантів формують українці з кращою кваліфікацією, які б могли в Україні активно долучатися до економічного підйому держави. Можливе підвищення заробітної плати роботодавцями (чи то приватними чи державою) можливе у короткостроковій перспективі частково вирішити проблеми із зовнішньою міграцією представників середнього класу.

Проте, в загальному, враховуючи соціально-економічну ситуацію, привабливість України порівняно з іншими державами, які приймають мігрантів, невисока. Водночас загальна міграційна криза у державах Європейського Союзу (особливо тих, що межують з Україною), дає підстави стверджувати, що найближчим часом Україна може опинитися перед необхідністю швидко і гнучко реагувати на зростання інтенсивності міграційних потоків. Незважаючи на жорстку конкуренцію за кваліфіковані трудові ресурси на міжнародному ринку праці, в Україні не існує системи залучення висококваліфікованих фахівців з-за кордону, здатних сприяти інноваційному розвитку національної економіки. Обмеженими є можливості виходу на український ринок праці найбільш підготовленої та інтегрованої частини іноземців, якими є іноземні студенти, що отримали освіту в Україні [9].

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 39, ст.351) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
2. Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження) – Київ: Державна служба статистики України, 2017. – 36 с.
3. Середня заробітна плата по регіонах за місяць у 2018 році [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2018. – Режим доступу до ресурсу:
http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdn/reg_zp_m/reg_zp_m_u.xlsx.
4. Динаміка міграційних настроїв українців [Електронний ресурс] // Соціологічна група "Рейтинг". – 03 жовтня 2017. – Режим доступу до ресурсу:
http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_migracionnyh_nastroeniy_ukraincev.html.

5. Пирожок О. Кадровий голод: як спинити відтік мізків і рук з України [Електронний ресурс] / О. Пирожок, Я. Корнієнко. – 26 березня 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/03/26/635298/>

6. Безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2017 році [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/XLS/bnsmv2017xls_u.zip.

7. Міграція в Україні: факти і цифри [Електронний ресурс] // Міжнародна організація з міграції. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf.

8. Мостова І. О. Зовнішні трудові міграції у довгостроковому соціально-економічному розвитку країн-експортерів / І. О. Мостова. // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – №2 (24). – С. 153–163.

9. Розпорядження Кабінету міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250149647>